

KRONIEK VAN EEN MALACOLOOG (A.W. Lacourt)

Tot nu toe schreef geen malacoloog zijn kroniek in dit blad. Voor mij thans iets meer dan 50 jaar oud, met een 35-jarige werkzaamheid als bioloog, was het plan van Kuiper om alle thans bestaande malacologische collecties weer in een publicatie samen te vatten, aanleiding tot het schrijven van mémoires; om het genoeg dat het mijzelf doet, om het genoeg dat het misschien anderen zal doen, om vast te leggen hoe het gegaan is en om copy voor het C.B. (Bravo, Red.).

Ik ben een geboren museumman met een voorliefde voor systematiek (in alles) en voor de natuurwetenschappen. Een solitair die het gewoonlijk alleen doet (moet doen). Steeds wonend te Leiden was strandbezoek reeds in de kinderjaren het groot-
-ste

ste genoeg. Uit die tijd zullen enige oude Cardiums in de collectie stammen. De oudste met zekerheid gedateerde stukken zijn brakwatervormen van Mya arenaria en Macoma balthica uit de voormalige Zuiderzee (Blokzijl, augustus 1925). De weg naar het strand werd vergeten gedurende de schooljaren. Daarna was het een gelukkige omstandigheid dat er een plaats als volontair-preparateur beschikbaar was op het Museum te Leiden, vrij spoedig weer verlaten voor een andere instelling waaruit een post als administrateur resulteerde. Doch op het Museum leerde ik het prepareren en verzamelen en - de weg terug naar zee. Sindsdien zijn honderden excursies gemaakt naar vele kustgedeelten: aanvankelijk naar Katwijk-Wassenaar vanwaaruit de collectie is opgebouwd; later is de activiteit verlegd naar het ten noorden van Noordwijk gelegen gebied. (Hing dit samen met de klimaatopschuiving naar het noorden?) Doch tegen tochten naar Zandvoort, naar Scheveningen, Hoek van Holland-Scheveningen werd en wordt nog niet opgezien. Andere gebieden liggen te ver weg om regelmatig te worden bezocht. Doch zij werden toch wel bezocht. Vanuit de Hondsbosse Zeewering in zuidelijke richting, Voorne, Schouwen, het Strand van Cadzand, De Kaloot, Ierseke waar bij een schelpbranderij schelpen uit de Kjökken-nödding uit Denemarken lagen, Den Briel met de fossielhopen en een enkele keer in Katwijk bij een kalkbranderij, Antwerpen waar voortreffelijke fossielen te vinden zijn (waren).

Dan de grotere excursies: Ameland, september 1935. Het was aanvankelijk de bedoeling hier een kampeertocht te maken doch de partner (in dit geval) kwam ziek terug van een andere excursie zodat de reis alleen moest worden aanvaard, onvoorbereid waar het het pension betrof. Doch het was reeds september en er was toen weer plaats genoeg. In weerwil van prachtig zomerweer dat geen aanspoelsel deed verwachten is deze excursie zeer geslaagd. Dit kon geredelijker omdat de collectie een algemeen-marine biologische is waarin alle soorten zeedieren, zover verkrijgbaar en plaatsbaar, worden ondergebracht. Doch dit is een periodiek van de Malacologische en hier kan alleen over malacologische onderwerpen gesproken worden. Het begon bij Holwerd langs de dam waar Lepidopleurus cinereus onder stenen zeer talrijk was. Op het wad was Peringia ulvae met lepels vol op te scheppen. Waar het wad begroeid is, houdt het een gewicht, doch daarnaast niet. Hier zakte ik tot de knieën in de modder en kon er slechts moeilijk weer uitkomen. Op Ameland was vooral de oostpunt, het natuurmonument Het Oerd gunstig; fraaie exemplaren van Solen siliqua die hoe langer hoe verder hoe langer hoe mooier werden; een Cyprina islandica, de Cardiums: norvegicum, edule, echinatum, tuberculatum, aculeatum, Rissoa menbranaea. Elke dag leverde een schoenendoos vol goed materiaal. Een hoteleigenaar bezat een grote collectie zeevogels met de voor Nederland zeldzaamste soorten terwijl een noorse zee kreeft stond te verteren in een inmaakfles; na een deskundige verklaring over het conserveren van zulke dieren in mijn bezit overgegaan.

In Domburg, augustus 1938, toen Domburg nog "Domburg" was, werden fossielen verzameld. De plaats sloot aan bij de Westkapelse Zeedijk. Een brede, dikke, honderden meters lange vloedlijn lag gereed terwijl geen andere malacoloog als kaper op de kust was. Het was hard werken om uit dit aanspoelsel het moois te zoeken. Er bestond reeds lang een connectie; een van de kinderen van de eigenaar van een kampeerboerderij heeft er talrijke baaltjes gruis met haar ezeltje van het strand gehaald en toegezonden. Zo was reeds een collectie ontstaan. Thans is Domburg een verlaten gebied waar latere excursies niets meer hebben opgeleverd. Evenals de Kaloot, wiens glorie eveneens sinds lang verdwenen is.

In de jaren 1936, 1937 en 1954 maakte ik telkens een reis van een week met een Katwijkse trawler op de Noordzee. Deze reizen resulteerden in o.a. een bak Cardium echinatum, een bak vol Cyprina islandica, Neptunea antiqua, vele exemplaren van Dosinia exoleta en D. lineta, Solen siliqua, Pecten opercularis; één trek van 560 stuks Turritella communis, diverse inktvissen. Een tocht met een trawler heeft een bijzondere bekoring doch tevens bijzondere bezwaren. De bekoring van de zee die men over de reling "pakken" kan, de romantische sfeer als men in maanverlichte nachten vanaf de boeg schip en zee overziet, de opwindende als het net wordt binnengehaald en de buit, enkele m3 vis en andere zeedieren op het dek wordt uitgestort. Met die andere zeedieren zouden talrijke verzamelaars gelukkig kunnen worden gemaakt doch men kan de vissers er praktisch niet toe brengen dit te doen. Het gaat alles weer als rommel overboord. Zij hebben er ook weinig verstand van.

Het was voor de oude kapitein, die zijn leven lang gevaren had, een grote verrassing de zeeanemonen geheel geopend te zien in een tobbe met zeewater. Ik houd een bijzondere herinnering aan een stuurman, thans behorend tot de vorige generatie, die lange tijd voor mij verzameld heeft. De Noord, Borkumer Rif, Duitse Bocht, Doggersbank, De Stenen, bezuiden de Gat en, benoorden Terschelling, bij de

de Haaks, De Straat, Oestergronden, Klaverbank (niet alle namen liggen officieel vast) zijn allen plaatsen vanwaar hij nog lang materiaal heeft aangebracht.

's Nachts wordt het meeste gevangen; 's middags wordt aan boord door de bemanning geslapen (behalve door de wacht) doch het is goeddeels een continu-bedrijf waarbij om de 3-4 uur "gehaald" wordt. Er is op de oudere schepen weinig comfort; het logies was moeilijk schoon te houden, men scheert zich niet en slaapt met de kleding aan; er is geen tijd voor een regelmatige verzorging dan alleen op de thuisreis. Men "doet graag een bakkie" wat men aan land koffie drinken noemt en men consumeert grote schalen voortreffelijke vis. Meereizende biologen zijn vaak zeeziek. Ik zou gaarne nog eens meegaan; gebraden vlees en cognac zijn waarschijnlijk goede medicijn. Wist u overigens dat zo'n schip helemaal niet geruisloos door het water vaart doch in de kooi bij de scheepswand een lawaai heerst alsof een locomotief door een grindbed ploegt? De pensionprijs bestond uit enige verstrekingen in natura.

Tot nu toe heb ik de beste herinnering aan de reis naar Oléron, een eiland voor de franse kust in het midden van de Golf van Biskaje, niet in de eerste plaats om de opbrengst, doch om de sfeer van het gebied. De volstreckte rust, het constant prachtige weer, de hoge lucht, de verten, het voortreffelijke fruit dat apart genoemd moet worden, doch ook de iets droefgeestige sfeer en de vervallen staat waarin gebouwen en behuizingen ten dele verkeren, naast hypermoderne panden, hebben een onuitwisbare indruk achter gelaten. De kleine, besloten dorpen en stadjes, de pittoreske haven aan de oceaankust, de welluidende franse, vaak samengestelde namen wier klank en bindingen met beroemde personen herinneren aan een groots en rumoerig verleden, komen steeds weer voor de geest. Het stadje Le Château waar wij logeerden was inderdaad een vesting met een reusachtige citadel die de omgeving nog steeds beheerst en onderhoud en restauratie verdient, doch niet krijgt. Het is voor de Fransen natuurlijk ondoenlijk al hun oude vestingen, citadellen en forten te onderhouden, doch de zaak zou opgeruimd gehouden kunnen worden. Over de resultaten is bericht in dit blad nr. 87. Soorten die als algemeen en als "comestibles" te boek staan werden niet zo veel gevonden, doch wel dingen waarop men niet mag durven hopen zoals 5 soorten Dentaliums. Zo'n reis is een avontuur aan de voorbereiding waarvan maanden vooraf begonnen wordt. Het is een belevenis, die men naar zijn aard ondergaat. Een tweedaagse reis in de goede franse spoorwagens, doch zonder restauratierijtuig op het traject van Parijs naar La Rochelle; ten dele langs de Loire met uitzicht op de vele kastelen. Wij logeerden op het eiland in een groot hotel, een vervallen grootheid, eens werkelijk een Grand-Hotel ter diepte van een stratenblok met stallen en ruimten voor koetsen en paarden. De tegenwoordige, rijke eigenaar verhuurt alleen kamers doch de eetzaal waren leeg. Nieuw meubilair stond opgeslagen in een hoek. Wij voelden ons bij aankomst als gedeporteerden en toen het leidingwater zout - onbruikbaar - bleek te zijn voor onze koffie en thee was de teleurstelling volledig. Van verdriet gaan slapen met een mislukte vakantie in het vooruitzicht, doch een kleine hoop dat de apothekers misschien iets beters zouden hebben. En toen de volgende morgen Evianwater (voor de babies) verkrijgbaar bleek te zijn was het leed geleden. Dit water dat van de franse oostgrens komt, is als ons leidingwater en gebotteld, kost echter meer dan hier de melk. Het eiland is wel zo groot dat er een dagtocht gemaakt kan worden. De betonnen landingspielen steken een straatlengte in zee uit. Het eiland is weinig in cultuur gebracht. Er is enige druiven- en maisteelt doch naast toeristenverkeer is vooral de oestercultuur en de visserij belangrijk. Op de markt die elke morgen gehouden wordt en op zondagmorgen dubbel groot is, kan vrijwel alles worden gekocht. De mollusken nemen er een belangrijke plaats in en ik kocht er een grote krab. Men slacht de kippen op bestelling.

Het materiaal ligt zelden voor het opscheppen. Ik ondervond dit weer eens op een reis in het Harzgebirge (1961). Men oriënteert zich vooraf in de literatuur over het te bezoeken gebied en men vindt de ervaring van jaren door vroegere onderzoekers vastgelegd. De Harz is een geologische schatkamer doch wat in de, in geologisch opzicht goede oude tijd, door enkelingen is vastgelegd die door hun positie overal toegang hadden, is sinds lang verdwenen. Vele groeven zijn uitgeput. Bovendien wordt tegenwoordig door een groot aantal personen intensief gezocht en dan hangt het van een gelukkig toeval af, iets te kunnen bemachtigen. Na dagen lang gezocht te hebben, bleek dit toeval hoog op een berg te liggen. Een nieuwe weg wordt in het gebergte aangelegd door een stuk weg te hakken. Dit betekent een nieuwe groeve en hier werd o.a. Posidonomya becheri talrijk gevonden. In Goslar aan de voet van de Harz vindt u een mooi museum waar ook de collectie van de "Naturhistorische Verein" is ondergebracht. En terloops, voor wie er naar zoekt, in Bonn enig in zijn soort en daarom zonder reclame, het Rheinisches Mineralienkontor, waar

waar van honderden fossielen-soorten tausend und aber tausend stukken voorradig zijn. Een andere geologische schatkamer in de gewelven waarvan de versteende overblijfselen van het leven uit verre tijden liggen opgetast; waar een fossiele krokodil u vanuit een hoek schijnt aan te vallen en waar om een volgende hoek een fossiele palm in recent eikenhouten lijst voor de civiele prijs van DM 1600 uw eigendom kan worden. U moet er misschien even voor sparen. Bij Harzburg ligt de befaamde groeve Friederike waar een reuzen-ammonietensoort is gevonden met een diameter van meer dan 2 m. Tegenwoordig komen zij niet meer voor.

Het strand is onder alle omstandigheden mooi, onder een stralende zon, of bij een vliegende storm als de zee tot aan de duinvoet staat en er geen of bijna geen pad meer is om te lopen, of onder een reusachtig dak van loodgrijze wolken; doch niet bij regen. Regen en inwaaiend zand doen dan het land verkiezen. Een nachtwandeling bij maanlicht of als de zee licht, is fantastisch mooi. Ik ondernam zo'n wandeling, doch regen noodzaakte terug te gaan. Aangezien geen vervoermiddel meer beschikbaar was in het holst van de nacht, betekende dit terug te moeten lopen vanaf Noordwijkerhout in door-stromende regen. Een volgende poging slaagde, langs een zee waar een brede band langs de vloedlijn in voortdurende beweging heen en weer golvend, eindeloos ver in fosforescerende glans oplichtte. Als ge een bijzonder mooi plaatwerk over strand en vooral aangrenzend duingebied en stuifduinen zoekt, over wolkenluchten en windformaties, zie dan het werk van Erna Lendvai-Dirksen, "Wanderdünen-Bild einer Urlandschaft" 1) en over het leven in zee, een bijzondere greep uit de vele op dit gebied, het boek van Edouard Le Danois, "La vie étrange des rivages marins", een plaatwerk met tekst van de franse kust waarvan ook een nederlandse vertaling, of de boeken van Rachel Carson waarin de zee beschreven wordt in een meesterlijke mengeling van sfeer, mystiek en wetenschap. Voor mariene malacologen, er ligt evenals in de natuur blijkbaar een duidelijke scheidingslijn tussen mariene en land-zoetwatermalacologen, is het boek van Jeffries, British Conchology, 1868-1869 een ongeëvenaard werk voor West-Europa. Doch het is tevens jammer dat het noch niet geëvenaard is door bijv. de Faune de France en een moderne samenvatting van de arctische mollusken. Een Fauna van Nederland, hoe verdienstelijk op zich zelf, bestrijkt een te beperkt gebied; elke nieuwe vondst kan er buiten vallen.

Talrijk zijn de pogingen geweest om door bemiddeling van anderen te verzamelen op hun vakantiereizen. In het algemeen zonder succes. Handicap is dat men er geen verstand van heeft, niet weet wat mee te nemen of het niet wil; of de plaats was niet gunstig of men kent de grillen van de zee niet en men weet niet dat, waar vandaag een dik aanspoelsel ligt, dit morgen weg kan zijn. De buit van Archachon was een uitzondering, een kratje vol prachtige dingen. Kleine hoeveelheden zijn er in de loop der jaren wel eens binnengekomen. Hiervan getuigen vermeldingen in de catalogus van diverse kusten: Bretagne, Normandie, zuidkust van Engeland, Cornwall, Norfolk, Barmouth in Noord Wales aan de Ierse Zee, Kalø aan de Grote Belt, eiland Stord voor de Noorse kust, Barentssee, Groenland, IJsland. Doch het betreft slechts kleine aantallen. Doornuilend werd eveneens een beperkt aantal verworven. Vanzelfsprekend houden broeder-malacologen hun stukken hoofdzakelijk zelf tenzij zij een enkele keer zoveel verzameld hebben dat zij kunnen overdragen (Stöck uit Bretagne). Het was ook eens mogelijk een collectie van IJsland te verwerven. Doch een poging op Groenland mislukte ondanks aanvankelijke toezegging.

Het materiaal is opgeborgen in ladenrekken, recent en fossiel gescheiden. Op tafels ligt van elke aanwezige recente soort een monster uitgesteld; zodoende ontstaat een overzicht van het beschikbare materiaal. Bovendien zijn van soorten die massaal aanspoelen grotere aantallen naast elkaar tot een "vloedlijn" gerangschikt rondom een centrale bak waarin het meestvoorkomende strandmateriaal wordt gedemonstreerd. Dit met de geologie als nevenvak: de afzetting van sedimenten en materiaalbanken. De inktvissen worden op formaline 4% bewaard; tweekleppigen en gastropoden - met lichaam - kunnen in een zwak glycerine-water mengsel met toevoeging van thymol tegen schimmel worden bewaard. Alcohol is te duur en verdampt evenals brandspiritus, die bovendien schadelijk voor de gezondheid is en brandgevaarlijk. Het materiaal is tweemaal gecatalogiseerd: in een chronologische catalogus en in een kaartsysteem voor het overzicht der soorten en voor de vindplaatsen.

Door de grote aantallen die langzamerhand van verschillende soorten in de collectie zijn gekomen (dit is men langzamerhand aan zijn standing na zoveel jaren verplicht) wordt het soms mogelijk anderen te helpen bij een onderzoek. (Van Urk met Solen en Ensis, een enkel fossiel uit Zeeland, een onderzoek van engelse malacologen over Venus gallina/striatula). Want al kijkt men op de duur niet meer

zo -

1) Ellerman, Harmsen en Co, Amsterdam.

zo naar de gewone soorten, toen Venus en Tellina's onlangs bij honderden aanspoelden, heb ik er met genoegen weer veel en vers materiaal van verzameld. Men blijft oude bekende truwens steeds tegenkomen in steeds betere vormen: Zirphaea crispa en Mya truncata levend bij tientallen, Mya arenaria bij duizendtallen. Het werkterrein is beperkt tot het west-europese mariene gebied; als men iets wil bereiken, dient men zich te beperken tot een bepaald gebied of onderwerp en kan daaruit trachten zo compleet mogelijke series aan te leggen. Dit sluit overigens anderen recht en genoegen om te blijven liefhebbers in mooie schelpen van de gehele wereld niet uit.

Doel van de studie is, naast het genoegen dat het persoonlijk doet en naast het bezit van een collectie, bij te dragen tot de kennis van de fauna van Nederland. Daartoe werden o.a. massa's gruis onderzocht en werd steeds naar mogelijkheden gespeurd. Een tijd lang verkocht een visventer schelvis van de laatste trek, nog niet schoongemaakt, dus nog met de ingewanden. Hieruit werden enige mollusken verzameld, zij het niet van de kust, toch weer aanwinsten en van dicht bij de kust. Nieuw voor de fauna was Thracia papyracea (Basteria 2 nr. 2). Er waren meer aanwinsten doch het waren geen malacologische.

Vanzelfsprekend ontmoette ik in de loop van de vele jaren de prominenten op het gebied van de nederlandse malacologie; gebundeld in de Nederlandse Malacologische Vereniging; de jeugdige krachten zijn vooreerst lid van de S.W.G. Strandwerkgemeenschap van NJN en KNNV. In zekere zin zijn er zo twee organisaties die naast elkaar werken doch zij beconcurreren elkaar niet; 1) zullen de jonge mensen met malacologische inslag, ouder wordend toch NMV worden wegens de gespecialiseerde richting; 2) biedt de SWG gelegenheid tot gespecialiseerd en tevens uitgebreid biologisch onderzoek en verzamelt deze groep in zijn Centraal Systeem massa's gegevens over de mariene mollusken, wat alleen mogelijk is door het beperkte, gerichte doel van deze groep. Dit doet de NMV niet omdat het Mollusken-comité, dat ouder is, hierin voorziet. De organisatie van de SWG is echter veel hechter wat het vastleggen van gegevens betreft.

De oprichting van de Ned. Malacologische Vereniging is een verdienstelijke daad geweest, die de malacologie in Nederland ongetwijfeld sterk heeft gestimuleerd. Schrijver heeft destijds, toen hij van de voorbereiding vernam, direct zijn medewerking toegezegd en behoort tot de kleine groep leden met de grootste anciënniteit. Er heerst een prettige sfeer in de vereniging en op haar vergaderingen. Er zijn vanzelfsprekend meningsverschillen geweest; botsingen tussen soms star vasthouden en nieuwe levende ideeën die met elke ontwikkeling gepaard gaan. Hier past van beide kanten bedachtzaamheid. Naar mijn mening zou bijvoorbeeld regionaal meer binding tussen de leden kunnen bestaan zoals dit in de Ned. Geologische Vereniging het geval is. De aard van het werk, het doel is in wezen bij beide verenigingen hetzelfde. Men zou in verband werkend zoals de SWG ook doet, een bepaald gebied, een bos, een meer kunnen inventariseren. Voor de enkeling is zoiets, en om de kosten en om de beschikbare tijd niet mogelijk; ook omdat een dergelijk onderzoek over een langere periode moet lopen. In verband werkend kan men tot belangrijke resultaten komen.

Er is een gelukkig evenwicht in het bestuur waar de leidende functies in handen zijn van vakbiologen, aangevuld met gewone leden van een vereniging die vakbiologen, specialisten en liefhebbers verenigt. De afschuwelijke term "amateurs" is in ons verband niet juist en dient vervangen te worden. Men kan, met waardering, amateur-tuinier en - doe het zelf - zijn doch met betrekking tot de medewerking aan wetenschappelijk onderzoek dient een woord van andere allure gevonden te worden.

De oorlogsjaren maakten het strandwerk geheel onmogelijk. Hoe vaak is toen vanachter afzettingen, muren en barricades verlangend naar de zee gegluurd en hoe lang daarna betraden wij het strand nog "op eigen verantwoording"? Schrijver is destijds in het zoete water geïmmigreerd en verkeert er nog voor een onderzoek. Hij zal na voltooiing definitief terugkeren. De variabiliteit van Buccinum undatum bijv. is een belangwekkend onderwerp en de verschillende vormen van Cardium edule met de variabele sculptuur intrigeren. Het zijn algemene soorten die door hun spreiding en voorkomen in grote aantallen tevens variabiliteits-vraagstukken inhouden.

Zo ziet schrijver terug op een aantal jaren malacologie die hem intens veel genoegen en vele gelukkige uren hebben gebracht. Er waren tijden waarin moeilijkheden overheersten en de studie slechts een verre troost was. Het verhaal is niet af, als een "onvollendete" doch het onderwerp is even mooi. Schrijver wil gaarne nog een zelfde termijn hebben. Hij hoopt dat er niet in enig opzicht een "on the beach" zal zijn voor zich en voor anderen behalve voor het kwaad in de samenleving. Er zijn nog zoveel stranden te bezoeken, zoveel moois te zien en schrijvers collectie is nog niet compleet. Hij hoopt U nog eenseen vervolg te schrijven.

Leiden, april 1962

A.W. Lacourt.